

RESSENYES

BOOK REVIEWS

VICENÇ M. ROSELLÓ I VERGER; JOSEP M. VIDAL HERNÁNDEZ (†) (dir.) (2015). **Història de la Ciència a les Illes Balears. V. De la Restauració a la Guerra Civil**. Palma: Vicepresidència i Conselleria d'Innovació, Recerca i Turisme; Govern de les Illes Balears, 432 p. ISBN 978-84-16554-03-4.

L'any 2001 José María López Piñero, en un article a *Investigación y Ciencia* on feia un balanç dels estudis històrics de la ciència i de la tècnica a Espanya en els darrers vint-i-cinc anys, denunciava la paralització de projectes de llarga durada per falta de suport institucional. A més, també esmentava que la publicació de les investigacions únicament en revistes especialitzades feia difícil la seua difusió tant en entorns acadèmics com per al públic en general. Malgrat aquestes lamentacions, en pocs anys van veure la llum obres de síntesi com la *Historia de la ciencia y de la técnica en la Corona de Castilla*, de quatre volums, l'any 2002, i *La Ciència en la Història dels Països Catalans*, amb tres volums editats els anys 2004, 2007 i 2009, ambdues col·leccions comptaren amb la participació del mateix López Piñero. La publicació de la història de la ciència a les Illes Balears s'encetà poc després, l'abril de 2006, amb el primer volum dedicat a l'edat mitjana. Els tres volums posteriors han correspost al Renaixement (desembre de 2006), la Il·lustració (setembre de 2008), i el segle XIX, fins a la Restauració (juny 2011). En total 1.276 pàgines i més de vint autors. Aquest cinquè volum, «De la Restauració a la Guerra Civil», ha estat dirigit per Vicenç M. Rosselló i l'enyorat historiador i activista cultural menorquí Josep Miquel Vidal, que fou director de l'Institut Menorquí d'Estudis. Aquesta darrera presentació va tenir lloc en el Consolat de Mar, la seu del Govern de les Illes Balears, el passat 8 de juny de 2016. El format de l'edició, com les anteriors, és molt acurat, amb paper de gran qualitat de mida d'enciclopèdia (30 x 21,5 cm), profusament il·lustrat a color amb cent noranta-dues imatges, dotze taules i els títols en daurat tant a la portada com al lloc. Les contribucions d'aquest tom han estat realitzades per un grup heterogeni de professors i investigadors majoritàriament vinculats a la Universitat de les Illes Balears,

però també per professionals d'altres àmbits. Està estructurat en trenta articles, escrits per vint-i-vuit autors i organitzats en vuit capítols. Per tant, resulta complicat entreveure en el breu espai d'aquesta recensió un llibre amb un contingut molt divers i alhora extens, desenvolupat en quatre-cents trenta-dues pàgines.

En una breu introducció Vicenç Rosselló albira el contingut del volum, dedicat a un territori que havia quedat orfe d'universitat des de la seua supressió definitiva el 1842. «Ideologia, institucions i producció científica» és el títol del primer capítol que l'inicia Miquel Marín amb un article dedicat a explorar els canvis de la ciència a l'àmbit internacional i nacional. A continuació l'article d'Isabel Moll i Josep Miquel Vidal és introductor de la resta del volum perquè explica les fites d'institucionalització de l'activitat científica a Mallorca i Menorca des de 1876 a 1936, amb els processos corresponents d'avanços i retrocessos, tot i admetent que és un tema on encara queda molta feina per fer. Així bona part dels protagonistes del volum estudiaren a l'Institut Balear de Palma (Instituto General y Técnico de las Baleares), considerat per Moll i Vidal com el centre educatiu i científic més important fins a la reinstauració dels estudis universitaris a les Illes Balears (1969-1978). Així mateix, presten atenció al Seminari de Mallorca, a la Societat Arqueològica Lul·liana i, en el cas de Menorca, al Seminari, a l'Institut de Batxillerat de Maó i a entitats culturals com els ateneus. Finalment M. Antònia Roig i Bernat Sureda analitzen l'ensenyament de la ciència, mostrant exemples de renovació pedagògica al que en l'actualitat concebríem com a educació primària i secundària, incloent-hi l'Escola de Comerç i l'Escola Elemental d'Arts Industrials, així com també la formació científica dels mestres de l'Escola Normal. El segon capítol del volum està dedicat a la meteorologia, la química i l'astronomia. En la primera contribució, Josep Batlló amplia la seva anàlisi a la situació de la meteorologia durant la Guerra Civil, quan van coexistir fins a cinc serveis meteorològics. Seguidament, Àngel Terrón i Miquel Estrades escriuen sobre la química, especialment en els llibres produïts per illencs, que no només estaven dirigits al segon ensenyament, sinó que també inclouen la publicació de monografies de química per a l'agricultura i la indústria. Aquest capítol el conclou Pedro Ruiz-Castell, que destaca la participació de capellans a les activitats astronòmiques caracteritzades pel seu caràcter amateur i subratllant que l'eclipsi total de Sol del trenta d'agost de 1905 convertí Mallorca en un centre d'expedicions estrangeres. Les publicacions divulgatives escrites per autòctons mostren la importància de l'esfera pública per a articular l'astronomia com a disciplina. El tercer capítol s'ocupa d'altres ciències naturals. Joan Josep Fornós examina diferents episodis de l'establiment de la geologia moderna a les Illes Balears. L'herborització de Mallorca i Menorca deguda a les visites de nombrosos botànics estrangers és present a l'article de Josep Maria Camarasa. Els dos darrers articles s'ocupen respectivament de la zoologia i de les ciències marines. En el primer, Josep Miquel Vidal i Guillem X. Pons analitzen les publicacions zoològiques ordenades per grups taxonòmics, des d'animals invertebrats com els foraminífers fins als vertebrats. També aporten informació biogràfica dels naturalistes balears, peninsulars i estrangers que les realitzaren.

D'altra banda, Pere Oliver detalla els orígens i l'evolució del Laboratori Biologicomarí de Portopí, creat el 1906 i dirigit per Odón de Buen en els seus inicis, que s'incorporà a l'Instituto Español de Oceanografía quan aquest organisme es va crear, l'any 1914. La novetat d'aquest espai d'investigació radicava en què reunia en una mateixa institució la biologia marina i l'oceanografia física. La medicina i la sanitat es desenvolupen en el capítol quart en tres articles. Eva Canaleta-Safont detalla els orígens del Col·legi Medicofarmacèutic i les seues activitats de 1885 a 1936, que incloïen la publicació de la *Revista Balear de Ciencias Médicas* (1885-1918). L'estudi bibliomètric d'aquesta publicació és realitzat per Jaume Mercant i Ferran Mercant. Per acabar, Joan March detalla les publicacions i les activitats dels illencs i de les institucions que participen del discurs higienista que tingué com a fita visible l'enderrocament de les murades de Palma el 1902. La ciència aplicada i la tecnologia són el focus del capítol cinquè, el més extens del volum, constituït per vuit articles que fan un total de cent cinquanta pàgines. Els seus continguts, molt ben documentats, són possiblement els que el gran públic menys associaria a la ciència i comprenen temes tan diversos com les infraestructures i els equipaments urbans, vinculats en alguns casos a les reformes higienistes, per Catalina Cantarellas; l'agronomia, on destacaria l'anàlisi d'una extensa bibliografia agrària en forma de llibres, manuals i revistes, per Josep Rosselló; els transports, per Pere J. Brunet; el gas i l'electricitat, per Antoni Campins; les comunicacions telefòniques, per Pere Pou; les patents registrades per residents a les Illes Balears en el període (1880-1939), per Miquel Àngel Casasnovas, i la cartografia i fins i tot els molins aigüers, icònics en determinats indrets de Mallorca i Eivissa, per Vicenç Rosselló. En el capítol sisè, dedicat a personatges il·lustres, Sebastià Trias Mercant contribueix amb un article consagrat a l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg, personatge del qual era un consumat especialista. Trias discuteix alguns dels mites entorn a la seua figura i les seues obres dedicades a les Illes Balears, aportant dades inèdites de la seua formació científica que relaciona amb el contingut dels seus llibres. A més a més, es destaca la importància dels col·laboradors científics locals i de la investigació de camp mitjançant enquestes. En aquest capítol també s'hi troben les aproximacions biogràfiques a dues figures eivissenques: el metge higienista Enric Fajarnés i l'eclésiàstic i astrònom Vicent Serra, ambdues escrites per Rosa Vallès. Aquesta és l'autora del capítol setè, anàleg al capítol cinquè, però en aquest cas amb dos articles focalitzats en el progrés tecnològic a Eivissa i Formentera. Les salines, les mines, les pedreres, les carreteres, els ports, l'enllumenat o la indústria tèxtil són els escenaris estudiats per l'autora. El capítol final, de Pere Fullana, complementa els anteriors analitzant els canvis socials i polítics de 1875 a 1936, incloent els avanços i controvèrsies que generà la Segona República.

Una mostra de l'esforç dels directors per a mantenir la coherència al llarg de la col·lecció són els títols dels capítols, que són idèntics als del volum anterior. Quant a la narrativa, el llibre participa de les tendències historiogràfiques que qüestionen els relats centrats en la història de les idees i de les grans figures, atorgant protagonisme als contextos locals de producció del coneixement i a les pràctiques científiques. D'aquesta forma, en els articles

tenen veu episodis relatius a qüestions que interessin molt als historiadors de la ciència, com la circulació del coneixement, de les tècniques i dels instruments; els espais de la ciència més enllà del laboratori i la seua relació amb activitats quotidianes; l'ensenyament, els llibres de text, i la divulgació de la ciència. Igualment les biobibliografies, que són predominants al llarg del volum, permetran al lector descobrir personatges illencs i la seua producció científica que, malgrat la insularitat, no vivien aïllats i estaven en contacte amb científics de la Península, especialment catalans, i estrangers que visitaren contínuament les Illes Balears.

El professor Vicenç Rosselló, un dels directors d'aquest volum, reconeixia l'any 2012 a la revista *Lluc*, número 879, que el projecte de publicar una Història de la Ciència de les Illes Balears semblava «utòpic». Tanmateix, la publicació d'aquest darrer volum demostra la tenacitat amb què s'ha treballat al llarg dels anys. Un projecte que ha aconseguit tirar endavant a pesar de quatre canvis de govern. Rosselló també considerava diferents mancances, com la desigualtat de tractaments. En efecte els enfocaments historiogràfics són diversos i hi ha disciplines com la física o les matemàtiques que no figuren en aquest volum, tot i el gran ventall de temes tractats. Això en realitat no és cap demèrit, perquè la resta d'articles compensen aquestes absències i l'objectiu del volum no és l'exhaustivitat. El lector hi trobarà curiositats com la Internacional Institución Química de Bernat Rabassa fundada el 1913, amb activitat durant uns deu anys; l'efímera vida de la casa de cotxes mallorquina LORYC, cent dotze unitats fabricades entre 1921 i 1929; o el manual escolar de grau mitjà editat en català per Miquel Porcel, director de l'Escola de Pràctiques. Així les coses, els resultats exposats en aquest volum permeten conèixer informació publicada anteriorment, són una valuosa aportació per a realitzar estudis comparatius i interdisciplinaris, i també un marc de referència per a investigacions posteriors. Per altre costat, els lectors agrairien un índex onomàstic perquè hi ha personatges que apareixen repetits en diferents articles. Finalment, Vicenç Rosselló també reconeixia el problema de l'escassa difusió de la col·lecció. Malauradament fa anys que es va acabar l'època daurada en què les Obres Socials de les Caixes d'Estalvi subvencionaven i obsequiaven els seus clients amb obres com aquesta, de forma que fins i tot les classes més populars podien gaudir d'un exemplar. Atès que aquesta col·lecció ha estat possible gràcies a una ajuda institucional, hauria de poder descarregar-se d'una pàgina web per tal d'augmentar la seua visibilitat a la comunitat educativa i al gran públic en general. Un bon exemple és la col·lecció «La Ciència de les Illes Balears», impulsada també pel Govern de les Illes Balears, amb l'objectiu de posar en relleu i a l'abast del públic en general els treballs científics, en edició facsímil, més representatius de les Illes Balears al llarg de la història. Encetada el 2002, és accessible al lloc web <<http://www.balearsfaciència.org/>>.¹

1. S'han publicat fins ara onze monografies que inclouen espais de la ciència com el laboratori biologicomarí de Portopí, i alguns dels protagonistes d'aquest volum com Eusebi Estada (enginyeria i urbanisme), Enric Fajarnés (medicina i higienisme),

En resum, aquest llibre no és només útil per als historiadors de la ciència sinó també per als historiadors d'altres disciplines, però especialment per als ensenyants i el gran públic en general interessat a conèixer més detalls sobre el rol de la ciència i de la tecnologia a les Illes Balears. Aquest és un objectiu coherent amb l'anhel del professor López Piñero que hem recordat a l'inici d'aquesta ressenya. Tanmateix, aquest llibre no finalitza la història de la ciència a les Illes Balears i a l'acte de presentació es va anunciar un nou volum que analitzarà l'activitat i la producció científica fins al 1978, la data de creació de la Universitat de les Illes Balears.

AGUSTÍN CEBA HERRERO

Universitat de les Illes Balears, Grup de recerca sobre el pensament científic
i filosòfic modern i contemporani (F&C) - IES Ramon Llull (Palma)
agustinceba@gmail.com

Josep Sureda Blanes (química), Bartomeu Darder (geologia), Margalida Comas (ensenyament de les ciències), Llorenç Garcias Font (botànica) i recentment Joan Alzina (psiquiatria i psicopedagogia).